

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος ο Ἀ'

ΔΕΚΑΠΕΝΤΕ ΕΤΗ ΕΥΚΛΕΟΥΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑΣ
(1991-2006)

ΔΩΡΗΜΑ ΨΥΧΗΣ

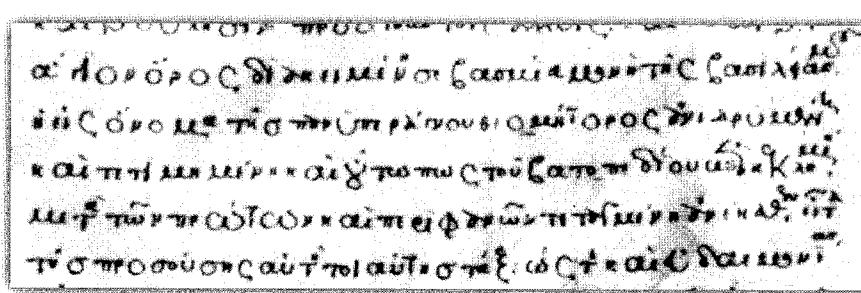
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΥΡ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

Η ΠΡΟΣΩΝΥΜΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ BYZANTINEΣ ΚΑΙ METABYZANTINEΣ ΠΗΓΕΣ

A. Εισαγωγικά.

Τα τελευταία χρόνια γίνονται πολλές συζητήσεις σχετικά με το αν η μονή Βατοπαιδίου δικαιούται να φέρει στον τίτλο της τον επιθετικό προσδιορισμό μεγίστη. Θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μια τεκμηριωμένη απάντηση με βάση τις φιλολογικές πηγές, φθάνοντας μέχρι των ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη Αγίου Όρους (ΚΧΑΟ).

Καταρχάς, το επίθετο μεγάλος, -η, -ο [αρχ. μέγας] προσδιορίζει γενικά διαστάσεις, που ξεπερνούν τα συνηθισμένα μέτρα, τον μέσο όρο. Για τη μονή Βατοπαιδίου, «μετά τῶν πρώτων

Απόσπασμα χρυσόβουλλου λόγου Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου (1301)

καὶ περιφανῶν τεταγμένην ἀνέκαθεν»¹, την αξιάγαστη², η έκταση, ο όγκος και η μεγαλοπρέπεια του κτιριακού της συγκροτήματος, η ισχύς και η σημαντικότητά της στο διάβα των αιώνων,

1. Χρυσόβουλος λόγος Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου (1301), βλ. J. BOMPAIRE - J. LEFORT - V. KRAVARI - C. GIROS, *Actes de Vatopédi I. Des origines à 1329* [: Archives de l' Athos XXI], Παρίσι 2001 [στο εξής: *Vatopédi I*], αριθ. 31, σ. 30. Η φωτογράφηση και η ηλεκτρονική επεξεργασία των φωτογραφών είναι του καλού μου φίλου Δ. Τζελέπη.

2. «τῇ θείᾳ καὶ ἱερᾶ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ ἀξιαγάστῃ (= αξιοθαύμαστη) μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου, τῇ κατὰ τὸ Ἅγιωνυμον Ὅρος τοῦ Ἀθω κειμένη», ανέκδοτο πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγιλλιῶδες γράμμα του Κυρίλλου Β' (1635), αρχείο I. M. M. Βατοπαιδίου, τετράγωνο Ε' 13 (B' 13/N), σ. 8.

ο πλούτος της, πνευματικός και υλικός, και η επακόλουθη μεγαλοδωρία της, το διαχρονικά πολυάριθμο και επίλεκτο των πατέρων της, αλλά και η αρχαιότητά της που χάνεται μέσα στην αχλύ θρύλων και παραδόσεων, δικαιολογούν απόλυτα τον χαρακτηρισμό αυτό. Δεν είναι του παρόντος η ανάλυση των ενδεικτικά αναφερομένων λόγων για την αιτιολόγηση της ιδιότητας αυτής. Απλώς, υπενθυμίζουμε: α) **κτίσματα.** Ο περίπου τριγωνικός περίβολος με τη μεσαιωνική οχύρωση, μέσα στον οποίο έχει οικοδομηθεί η κυρίως μονή σε έκταση 35.000 τ.μ., διατηρείται, σχεδόν ανέπαφος, από τη βυζαντινή εποχή · το καθολικό είναι του 10^{ου} αιώνα, β) **πλούτος.** Πνευματικά, εκτός από τους σέρβους αγίους Συμεών και Σάββα, υπήρξε η τροφός του αγίου Μαξίμου του Γραικού, φωτιστή του ρωσικού λαού, ενώ με την ίδρυση και λειτουργία της Αθωνιάδας Σχολής (1748), της μεγαλύτερης ελληνικής στον τουρκοκρατούμενο χώρο, έδωσε νέα πνοή στην παιδεία του Γένους. Υλικά, πέρα από τις παροιμιώδεις δωρεές της σε Ελλάδα και εξωτερικό, μετά την επανάσταση του 1821 δημιούργησε ένα άτυπο «Ταμείο» με σκοπό την ενίσχυση των φτωχότερων αγιορειτικών μονών. Το άκρως εντυπωσιακό των κειμηλίων της το παραλείπουμε, όλα δε αυτά προέρχονται από ευεργεσίες βυζαντινών αυτοκρατόρων, ρώσων τσάρων, σέρβων αράληδων, δυτικών γηγεμόνων, πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως κ.ά., γ) **πατέρες.** Μεταξύ του πολυάριθμου ανθρώπινου δυναμικού της συγκαταλέγονται και πολλοί επώνυμοι, όπως οι άγιοι εθνάρχες των σέρβων αράληδης Στέφανος Nemanja (Συμεών) και ο δευτερότοκος γιος του Rastko (Σάββας), μετέπειτα κτήτορες της Χιλιανδαρίου, ο Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός (Ιωάσαφ μοναχός), ο δεσπότης Θεοσαλονίκης Ανδρόνικος Παλαιολόγος (Ανάκιος μοναχός), οι αυτάδελφοι σέρβοι βοεβόδες Ραδοσλάβος και Μιχαήλ, κτήτορες του πύργου του Κωλετζή (1432) κ.ά.

B. Βυζαντινή περίοδος.

Οι πρώτες κιόλας γραπτές μαρτυρίες για την ύπαρξη της μονής επιβεβαιώνουν την αίγλη της ως μεγάλης, λαύρας³ του Βατοπαϊδίου. Σ' ένα από τα αρχαιότερα χειρόγραφα της μονής, την πρᾶσιν ενός ακινήτου από τον ηγούμενο της μονής του Φιλαδέλφου προς το Βατοπαϊδί (1001), το τελευταίο καλείται λαύρα⁴. Την πράξη αυτή προσυπογράφει, μεταξύ άλλων, και ο πρώτος, μον. Παύλος. Στο ύπομνημα του πρώτου μον. Ιλαρίωνα και της σύναξης (1066)⁵ και στο δικαίωμα του πρώτου μον. Παύλου και της σύναξης (1071)⁶ η μονή αναφέρεται και πάλι ως λαύρα τοῦ Βατοπεδίου.

Στα μέσα του επόμενου αιώνα σε απογραφή επιτροπής της Μεγάλης Μέσης (1142) η μονή εξακολουθεί να αποκαλείται με τον ίδιο τρόπο⁷.

Στα τέλη του 13^{ου} αιώνα σε γράμμα του πρώτου ιερού. Ιωάννη και της σύναξης των καθηγουμένων [1287] συναντάμε την εντυπωσιακή υπογραφή του εκπροσώπου της μονής: «† Ο τῆς τοῦ Βατοπεδίου σεβασμίας βασιλικῆς μονῆς καὶ πρώτης λαύρας τοῦ Ἀγίου Ὁρους ταπεινὸς Ἰωσῆφ ἴερομόναχος ὑπέγραψα †»⁸.

3. **Λαύρα:** Βυζαντινή μοναστική οργάνωση. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε κατά τον 4^ο αι. στην Παλαιστίνη και σήμαινε μια συνοικία, ένα χωριό μοναχών, δηλ. πολλά αυτόνομα κελλιά, που απείχαν το ένα από το άλλο, αλλά είχαν έναν κοινό ναό για τη θεία λατρεία. Με την πάροδο του χρόνου όμως ο όρος λαύρα έγινε συνώνυμος του μονή, αργότερα δε κατέστη τιμητικός τίτλος, που προσδιόριζε ένα ονομαστό κοινόβιο, μέγα, με πολλούς μοναχούς. Με αυτή την έννοια χρησιμοποιείται εδώ.

4. «τῆς ὑπὸ σὲ λαύρα», βλ. *Vatopédi I*, αριθ. 3, στ. 28.

5. «ἔδικαίωσεν τὴν τοῦ Βατοπεδίου λαύραν», βλ. ὁ.π., αριθ. 8, στ. 5-6.

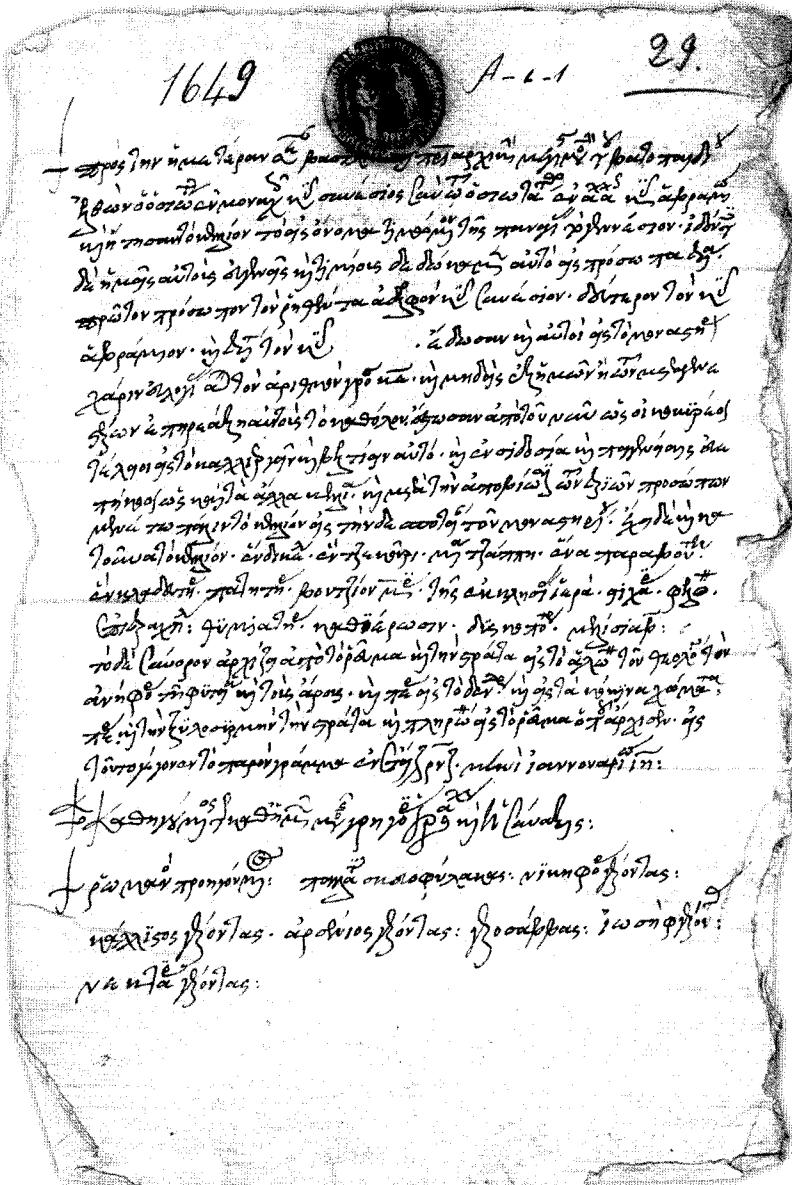
6. «ὁ καθηγούμενος τῆς λαύρας τοῦ Βατοπεδίου», βλ. ὁ.π., αριθ. 9, στ. 1-2 και *passim*.

7. «μοναχοῦ κύριος Βαρλαὰμ τῆς λαύρας τοῦ Βατοπεδίου», βλ. P. LEMERLE - G. DAGRON - S. ĆIRKOVIĆ, *Actes de Saint – Pantéléémôn* [: Archives de l' Athos XII], Παρίσι 1982, αριθ. 7, στ. 3-4.

8. βλ. P. LEMERLE - A. GUILLOU - N. SVORONOS - D. PAPACHRYSSANTHOU, *Actes de Lavra II. De 1204 à 1328* [: Archives de l' Athos VIII], Παρίσι 1977 [στο εξής: *Lavra II*], αριθ. 79, στ. 25-26.

Γ. Μεταβυζαντινή περίοδος.

Με το ξεκίνημα του 16^{ου} αιώνα η μονή πολλές φορές καλείται και μεγάλη λαύρα τοῦ Βατοπαιδίου³⁴, ενώ ο

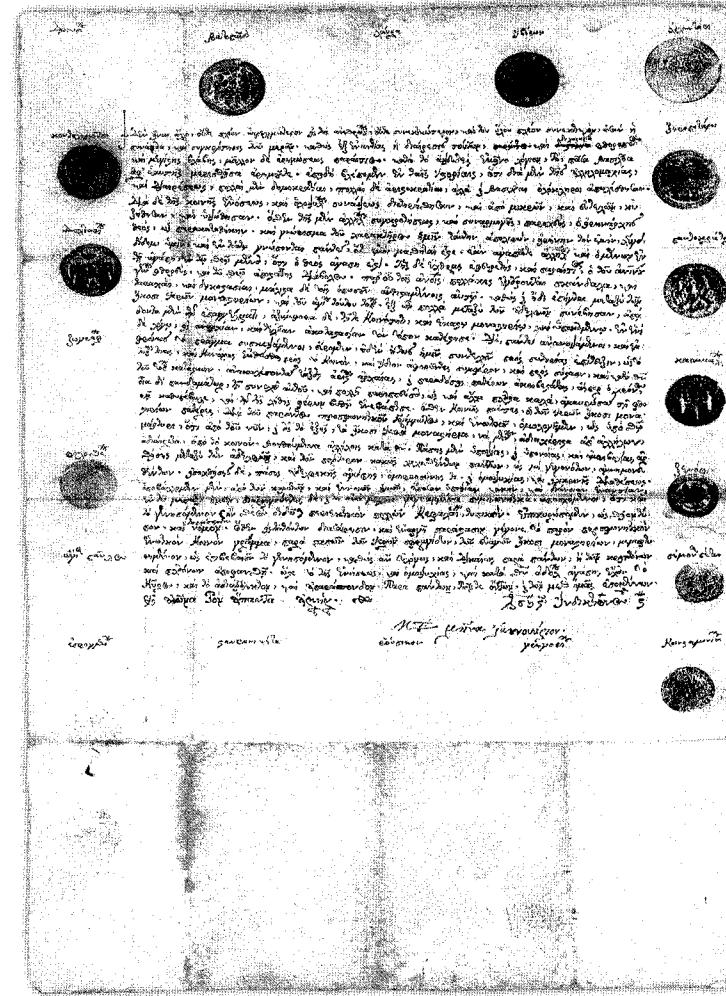

Ομόλογο (1649)

34. Σε γράμμα του πρώτου ιερομ. Κοσμά (1500) διαβάζουμε: «οἱ πατέρεος καὶ ἀδελφοὶ ἀπὸ τῆς βασιλικῆς καὶ μεγάλης Λαύρας τοῦ Βατοπαιδίου», βλ. D. PAPACHRYSSANTHOU, *Actes du Prôtaton* [: Archives de l' Athos VII], Παρίσι 1975, αριθ. 14, στ. 1-2.

χαρακτηρισμός της ως μεγάλης μονῆς είναι πια συνηθισμένος³⁵.

Τουλάχιστον από το πρώτο μισό του 17^{ου} αιώνα η

Ολοσφράγιστο γράμμα (1788)

35. Σε έγγραφο του πρώτου ιερομ. Λεοντίου (1501) αναγράφεται: «ἐκ τῆς ιερᾶς καὶ βασιλικῆς μεγάλης τοῦ Βατοπαιδίου κύρ Σωφρόνιος καὶ κύρ Θεόδοσιος οἱ γέροντες», βλ. Pantocrator, αριθ. 29, στ. 5-6· σε πατριαρχικό γράμμα του Παχωμίου Α' Κωνσταντινούπολεως (1510) βλέπουμε: «† Οσιώτατε καθηγούμενε τῆς σεβασμίας μεγάλης βασιλικῆς μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου», βλ. N. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ - ΔΟΥΚΑΣ, *Πηγές*, αριθ. 7, στ. 1· σε πατριαρχικό γράμμα του Ιερεμία Α' Κωνσταντινούπολεως (1536) αναφέρεται: «τῆς σεβασμίας καὶ ιερᾶς βασιλικῆς μεγάλης μονῆς τοῦ Βατοπεδίου», θ. π., αριθ. 11, στ. 3· σε γραφή μοναχών της Φιλοθέου (1541) αναφέρεται: «παπᾶ κύρ ιωσήφ καὶ πνευματικοῦ πατρὸς ἡμῶν ἀπὸ τὴν ἀγίαν μεγάλην μονὴν τοῦ Βατοπεδίου», βλ. V. KRAVARI, *Nouveaux documents du monastère de Philothéou, Travaux et Mémoires* 10 (1987), 261-356 + φωτ. I - XIII και εδώ Appendix II, στ. 43-44.

2. + ΣΦΡΑΓΙΣ ΑΓΙΑ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ Κ(ΑΙ)
ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ
Στο μέσον: Ο ΕΥΑΓΓΕ<ΛΙΣΜΟΣ> Μ(ΗΤΗ)Ρ Θ(ΕΟ)Υ
(Τέλη 16^{ου} αι.)

3. + ΤΗΣ Θ<ΕΙ>ΑΣ Κ(ΑΙ) ΙΕΡΑΣ ΒΑΣΗΛΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΜΟΝΗΣ ΛΑΥΡΑΣ
ΤΟΥ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ
(17^{ος} αι.)

4. + ΤΗΣ Θ<Ε>ΙΑΣ Κ(ΑΙ) ΙΕΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ
Κ(ΑΙ) ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΜΟΝΗΣ ΛΑΥΡΑΣ
ΤΟΥ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ
(17^{ος} αι.)

5. + ΣΦΡΑΓΙΣ ΑΓΙΑ Τ(ΗΣ) ΘΕΙΑΣ ΙΕΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ
Κ(ΑΙ) Π(ΑΤ)ΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΣΕΒΑΣΜΗΑΣ ΜΕΠΣΤΗΣ ΜΟΝΗΣ
ΤΟΥ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ
(17^{ος} αι.)

6. + ΤΗΣ ΘΗΑΣ Κ(ΑΙ) ΙΕΡΑΣ ΒΑΣΗΛΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ Μ<Ε>ΓΑΛΗΣ ΜΟΝΗΣ ΛΑΥΡΑΣ
ΤΟΥ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ
(Τέλη 17^{ου} αι.)

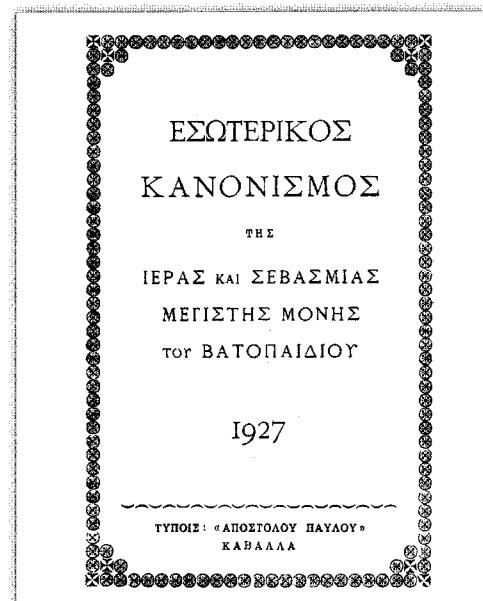
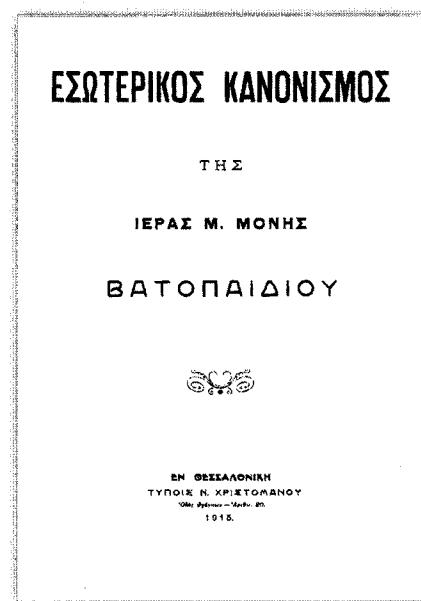

7. + ΣΦΡΑΓΙΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ Κ(ΑΙ) ΙΕΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ
Κ(ΑΙ) ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΜΟΝΗΣ
ΤΟΥ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ
(18^{ος} αι.)

Τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα βρίσκουν τη μονή Βατοπαιδίου με δύο έσωτεροικούς κανονισμούς, της 23^{ης} Ιανουαρίου 1915 και της 23^{ης} Φεβρουαρίου 1927⁴⁰.

Ο πρώτος (1915) αναγράφει τον επιθετικό προσδιο-

στα άρθρα 1 (πολίτευμα της μονής), 20 (σφραγίδα: «Σφραγίς τῆς Θείας καὶ Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Πατριαρχικῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Βατοπαιδίου») καθώς και στο τέλος. Ήδη, όμως, έχει τεθεί σε εφαρμογή ο ΚΧΑΟ.

ρισμό μ(εγίστη) στον τίτλο αυτού καθώς και στο άρθρο 1 (πολίτευμα - διοίκηση). Συζητήθηκε και ψηφίσθηκε, όπως αναφέρεται στο ακροτελεύτιο (60^ο) άρθρο του, σε έκτακτη συνεδρία της σύναξης των προϊσταμένων της μονής, παρουσία του μητρού. Κιτίου Μελετίου Μεταξάκη, του Π. Κοσμίδη, νομικού συμβούλου και αντιπροσώπου του Γεν. Διοικητή Μακεδονίας Θ. Σοφούλη και των αντιπροσώπων της Ι. Κ. του Αγίου Όρους Κυριακού (Ζαχαριάδου) Ξηροποταμηνού και Μοδέστου ιεροιμ. Κωνσταμονίτου, επιστάτη.

Ο δεύτερος (1927) αναγράφει το μεγίστη στον τίτλο του,

Δ. Συμπερασματικά

Η μονή Βατοπαιδίου⁴¹ από την ίδρυσή της προσδιορίζεται ως μεγάλη, λαύρα και, αργότερα, τουλάχιστον από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, ως μεγίστη, ακολουθώντας σχεδόν παράλληλη πορεία με τη μεγίστη λαύρα του αγίου Αθανασίου. Ο επιθετικός αυτός προσδιορισμός μαρτυρεί τη διαχρονική αύγλη των δύο αρχαιότερων μονών του Αθω, χωρίς φυσικά να τους παρέχει ιαποια προνόμια έναντι των άλλων, εκτός από την ιεραρχική τάξη, με τις οποίες η σχέση ισοτιμίας είναι αναμφισβήτητη.

40. Η σφραγίδα 6 δημοσιεύθηκε στο: Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου. Παράδοση - Ιστορία - Τέχνη, τόμ. Α', Άγιον Όρος 1996, 57, εικ. 36. Βλ. Εσωτερικόν Κανονισμόν της Ιεράς Μ. Μονής Βατοπαιδίου, Εν Θεσσαλονίκη (τύποις Ν. Χριστομάνου) 1915 και Εσωτερικόν Κανονισμόν της Ιεράς και Σεβασμίας Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Καβάλλα (τύποις «Απόστολου Παύλου») 1927, αντίστοιχα.

41. Όπως θα παρατίρησε ο αναγώστης, η λέξη Βατοπαιδί διφορείται (με αι και με ε). Στην παρούσα μας εργασία χρησιμοποιούμε την ορθογραφία των εγγράφων και σφραγίδων της μονής, όπως τα συναντούμε ή τα χρησιμοποιούμε κάθε φορά.

Απανταχοῦσα (αχρονολόγητη) του προηγουμένου και σκευοφύλακα της Βατοπαιδίου Φιλοθέου εκ Πάρου (1690-1730), η οποία βρίσκεται αναρτημένη στην παλαιά βιβλιοθήκη της μονής. Στο έγγραφο αυτό το μοναστήρι αναφέρεται επανειλημμένα ως «μεγίστη μονή, λαύρα τοῦ Βατοπαιδίου».